

Г.К.Аканова
доцент, заң ғылымдарының магистрі,
gulzhan_akanova@mail.ru

*Академик Зұлқарнай Алдамжаратындағы
Қостанай әлеуметтік-техникалық
университетіі
110000 Қостанай қ., Кобыланды Батыр даңғылы, 27*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КӨПТІГІ МЕН СЕБЕПТІ БАЙЛАНЫСТЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Аңдатпа.** Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі, оның түсінігі мен нысандары жан-жақты талқыланады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігімен себепті байланыстың ара қатынасы зерттеледі. Себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде анықтау мәселесіне талдау жасалған. Авторлар, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде себепті байланысты анықтаудың жаңа түрлерін ұсынып отыр. Қылмыстық құқық әдебиеттерінде дәстүрлі түрде себепті байланыс тек қана материалдық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында ғана орын алатыны пайымдалады. Сонымен қатар себепті байланысты анықтау жеке қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында ғана анықталады. Себепті байланысты қылмыстық құқықтың өзге институттарында анықтау мәселесін зерттеу жоқтың қасы.*

Сондықтан да себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі институтында анықтау мәселесі, қылмыстық құқық теориясындағы жаңа қадам болып табылады. Авторлар өз тарапынан аталған мәселеге қатысты өзінің көзқарастарын білдіріп кеткен.

Қылмыстық құқықтың жалпы бөлімінің негізгі институттарының бірі - қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деп аталады. Қылмыстық құқықта қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін анықтаған кезде, себепті байланыстың ерекше маңызы бар. Бұл ерекшелік себепті байланыстың міндеттілігінен айқын көрінеді. Қылмыстық құқықта қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін дұрыс анықтау, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі мен себепті байланыс институттарының ара қатынасын зерттеу қылмыстық заңнаманы жетілдіруге әсер етеді.

Түйінді сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық құқық

бұзушылықтардың көптігі, қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы, қылмыстардың қайталануы, қауіпті қылмыстық қайталану, себепті байланыс.

Кіріспе

Қылмыстық құқықтағы себепті байланыс мәселесі заң әдебиттерінде аз зерттелген тақырыптардың бірі болып табылады. Ал себепті байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі институтында анықтау мәселесіне қатысты зерттелген еңбектер өте аз. Себепті байланыс мәселесі өте өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

Заңды күшіне енген біздің республикамыздың жаңа Қылмыстық кодексі ұлттық қылмыстық заңнаманы қазіргі заманауи талаптарға сәйкестендіру мақсатында талқыланып қабылданды және жеткілікті негізде мемлекетпен жүктелген негізгі реттеуші және қорғаушы функцияларды атқарып келеді. Сонымен қатар, әрекет етуші қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіру мақсатында Қылмыстық кодекстің Жалпы және Ерекше бөлімдерінің жекелеген ережелеріне ынта қоя отырып, оның жеке институттары мен нормаларын қайта қарастыру әділетті болар еді[1,119 б.].

Бұл зерттеудің өзектілігі Қылмыстық құқықта бір адамның жасаған жеке қылмыстық құқық бұзушылығында себепті байланысты анықтау және бір адаммен жасалатын бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықтардағы себепті байланысты анықтау қылмыстық құқық бұзушылықтарды біріншіден – жеке, екіншіден – көптік деп ажыратуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл ажырату қылмыстық жауаптылық, жаза тағайындау мәселесін шешуге бірден-бір негіз болып табылады.

Зерттеудің мақсаты жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін ажыратудың тергеу және сот қызметінде елеулі маңызы бар. Кейбір жағдайларда оны ажырату белгілі бір түрғыда қиындық та туғызады.

Зерттеу объектісі айтылған қиындықтың орын алуы заңды нәрсе, өйткені кейбір жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мазмұны жағынан күрделі болып, бірнеше іс- әрекеттен құралғандықтан көптік қылмыстық құқық бұзушылықтарға ұқсас болып келеді.

Әдебиетке шолу

Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар деп, қылмыстық заңда көрсетілген бір қылмыстық құқық бұзушылықтың белгілері бар қоғамға қауіпті іс-әрекетті айтамыз. Жеке қылмыстық құқық бұзушылық деп қылмыстық заңда көрсетілген бір әрекеттен, зардаптан, кінәнің нысанынан құралатын бір құрамды білдіретін және Ерекше бөлімнің бір бабымен ғана сараланған қылмыстық құқық бұзушылықты айтамыз[2,165 б.].

Қылмыстық заңда көрсетілген бірнеше іс-әрекеттерді жасау, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінің орын алғанын білдірмейді. «Қылмыстар көптігін жекелеген қылмыстан, яғни қылмыстың бір құрамының белгілері бар іс-әрекеттен ажыратқан жөн. Егер қылмыс жай құрамның

белгілері бар қылмыстық әрекеттің бір актісімен сипатталса онда олардың арасын ажырату қиындық тудырмайды. Бірақ сот практикасында жекелеген қылмыс сырттай қылмыстар көптігіне ұқсас болатын кездер жиі кездеседі»[3,251б.]. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін ажырату үшін келесі белгілерді ескеру қажет.

Біріншіден, жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық объективтік және субъективтік белгілері өзара ішкі байланыста болады.

Екіншіден, объективтік белгілердің ортақтығы, әрбір әрекет бір объектіге және бірдей зардап келтірумен сипатталады.

Үшіншіден, субъективтік белгілердің ортақтығы, әрбір әрекет кінәнің бір нысанымен жасалып және қылмыстық құқық бұзушылық ниеттің бірдей болуымен сипатталады. Ал керісінше болғанда қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі орын алады.

Әдістеме

Мақаланың әдіснамалық жеке қылмыстық құқық бұзушылықтар заңдылық құрылымына байланысты жай және күрделі болып екіге бөлінеді. «Жай» және «күрделі» терминдері ерекше мағынада қолданылады, және қандай да болсын қылмысты жай немесе күрделіге жатқызу келтірілген зардап мөлшеріне, қылмыс жасауға қатысқан адамдардың санына, тиісті қылмыс жасауға дайындық техникасы мен оның жасалуының жай немесе күрделі болуына, оны тергеу немесе сотта қарау кезіндегі қиындықтарға да байланысты болып табылмайды»[4,245 б.].

Жеке жай құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бір объектіге, бір әрекет арқылы кінәнің бір нысанымен зиян келтіру арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 99-бабы Адам өлтіру. Адам өлтіру, яғни басқа адамды құқыққа қарсы қасақана қазаға ұшырату[5]. Бұл жерде бір объектіге яғни адамның өміріне, бір әрекет немесе әрекетсіздік арқылы және бір кінә нысанымен яғни қасақаналықпен жәбірленушіге қаза келтіру орын алады.

Күрделі жеке құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар, жай құрам сияқты бір қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын құрайды және Қылмыстық кодекстің бір бабымен сараланады, бірақ жеке жай қылмыстық құқық бұзушылықтармен салыстырғанда, оның объективтік жағы күрделі мазмұнмен сипатталады яғни бұл жерде істелінетін іс-әрекеттің сандық жағы, басқа да қосымша қылмыстық құқық бұзушылық зардаптарының орын алуы сөз болып отыр.

Негізгі бөлім. Күрделі жеке құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтар қылмыстық заңға сәйкес: жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылық, созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық, күрделі құрамды қылмыстық құқық бұзушылық, балама іс-әрекетті қылмыстық құқық бұзушылық және қосымша ауыр зардаптың болуымен сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылық деп бірнеше түрлерге бөлінеді. Жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылық дегеніміз, ортақ мақсатқа жетуге бағытталған ұқсас (бірдей) қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерден құралған,

жиынтығында бір қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын әрекеттерді айтамыз.

Жалғасқан қылмыс дегеніміз, бірнеше бөлікке бөлініп жасалатын бір қылмысты айтамыз[6, 288 б.]. Аталған қылмыстық құқық бұзушылықтар тек қана әрекет арқылы жасалып және қасақаналықпен сиптталады. Көрсетілген анықтамаға сәйкес жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтардың мынандай белгілері бар:

Біріншіден, барлық әрекеттер бір объектіге бағытталуы қажет. Мысалы, тек қана адамның жеке меншігіне. Әр түрлі объектіге бағытталған әрекеттер жеке қылмыстық құқық бұзушылық ретінде сараланбайды. Екіншіден, ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттердің жиынтығынан құралуы қажет. Мысалы, компьютер жинақтайтын фирмада жұмыс істейтін Н., компьютерді ұрлап, кейін оны сату мақсатымен, компьютердің бөлшектерін бір апта бойына жұмыстан кейін фирмадан ұрлап отырған. Бұл мысалдағы Н-ң әрекеті бір апта ішіндегі әрбір әрекеті бір-біріне ұқсас. Мәселен, бір күні Н., компьютердің мониторын, екінші күні клавиатурасын, үшінші күні басқа бөлшектерін ұрлайды. Бірақ Н-ң мақсаты сол бір компьютерді ұрлау. Осы жерден, жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтардың үшінші белгісін ажыратуға болады, олардың бір мақсаттылығы және әрбір әрекет бір бүтіннің бөлшегі болып табылады. Егер кінәлі Н., бір аптадан кейін емес, айталық үшінші күні аз сомма мөлшеріндегі бөлшектерді ұрлаған соң, құқық қорғау органдарымен ұсталатын болса, онда оның әрекеті Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 24-бабы және 188- бабы, ұрлыққа оқталу деп саралануы қажет.

Көрсетілген мысалда жалғасқан қылмыстық құқық бұзушылықтарда аяқталған ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттердің жиынтығы мен зардап арасында бір себепті байланыс орын алып отыр.

Жеке күрделі қылмыстық құқық бұзушылықтардың келесі түрі - созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық. Ол белгілі бір уақыт аралығында үзіліссіз жүретін іс- әрекет. «Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық кінәлінің өзіне қылмыстық заң жазамен қорқытып жүктеген міндеттемелерін ұзақ мерзімге орындамай әрекет немесе әрекетсіздік арқылы белгілі бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын үзіліссіз, белгілі бір уақыт аралығында жүзеге асыруы болып табылады»[7,76 б.]. Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылықтарға Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіндегі мынандай құрамдарды жатқызуға болады. Мысалы, бас бостандығынан айыру орындарынан, қамақтан немесе күзетпен ұстаудан қашу (426-бап), қылмыс туралы хабарламау (434-бап), қашқындық (442-бап), әскери қызметті атқарудан жалтару немесе бас тарту (443-бап) және т.б. Созылмалы қылмыстық құқық бұзушылық қандай да бір қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттен немесе әрекетсіздіктен басталып, кінәлінің өзінің сол іс-әрекетті жалғастырудан бас тарту (айыбын өз мойнына алып келу) немесе қылмыстық құқық бұзушылықты әрі қарай жалғастырып жасауға тосқауыл болатын (қылмыскерді ұстау) оқиғалардың орын алуымен аяқталады.

Үшінші түрі, күрделі құрамды қылмыстық құқық бұзушылықтар.

Күрделі құрам деп екі немесе одан да көп іс-әрекеттерден құралатын, оның әрқайсысының бірінен- бірін бөліп қарағанда жай түрдегі құрамға жататын, бірақ ішкі бірлігі бойынша бір қылмыстық құқық бұзушылықты құрайтын іс-әрекеттердің жиынтығын айтамыз. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 192-бабы қарақшылық құрамын алсақ, мұнда бөтен біреудің мүлкіне иелік ету жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті күш жұмсау арқылы жүзеге асырылады. Осы жағдайда және әр түрлі қылмыстық әрекеттер яғни жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті күш көрсету және мүлікті иемдену немесе иемденуге оқталу бір күрделі қылмыстық құқық бұзушылық құрамын құрайды, бірақ осы әрекет ішкі бірлігіне байланысты бір қылмыстық құқық бұзушылық құрамын – қарақшылықты құрап тұр.

Жеке күрделі қылмыстық құқық бұзушылық құрамының төртінші түрі - балама іс- әрекет. Оның ерекшелігі Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігіндегі баптың диспозициясында көрсетілген әрбір әрекет немесе әрекетсіздікті жасау аяқталған қылмыстық құқық бұзушылық құрамын білдіреді. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 287-бабы, қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттарды және жарылыс құрылғыларын заңсыз иемдену, беру, өткізу, сақтау, тасмалдау немесе алып жүру. Кінәлі көрсетілген балама әрекеттердің біреуін немесе екеуін, я болмаса бәрін жасаса да аталған қылмыс құрамы орын алады.

Жеке күрделі құрамның соңғы түрі қосымша ауыр зардаптың болуымен сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылық болып табылады. Ол екі жеке іс-әрекеттен құралғанымен, ішкі өзара байланысының нәтижесінде бір қылмыстық құқық бұзушылықты құрайды. Мысалы, науқасқа көмек көрсетпеу Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 320-бабының 1 бөлігі: «Қазақстан Республикасының заңына сәйкес немесе арнайы қағида бойынша науқасқа көмек көрсетуге міндетті адамның дәлелсіз себептермен оны көрсетпеуі, егер бұл абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соқса» делінген. Бұл жерде өз алдына екі жеке іс-әрекет (әрекетсіздік) бар, бірі науқасқа көмек көрсетпеу, екіншісі абайсызда науқастың денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіру. Бірақ, олардың ішкі байланысына яғни әрекетсіздік пен зардаптың және олардың арасындағы себепті байланыс, аталған іс-әрекеттерді бір қылмыс құрамы ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Аталған жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлығында (материалдық құрамдар), іс-әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында бір себепті байланыс болады. Жеке қылмыстық құқық бұзушылықтардағы себепті байланысты шартты түрде «жеке себепті байланыс» деп атауға болады. (Қылмыстық құқық теориясында дәстүрлі болып кеткен себепті байланыс тек қана материалдық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарында орын алады деген тұжырымнан бөлек зерттеулер жүргізілгені белгілі).

«Заманауи Қазақстанның құқықтық шынайылығына қатаң енгізілген калпына келтіру әділеттілік идеясы отандық қылмыстық құқықтың көптеген

тұжырымдамалық ережелерін, оның ішінде осы саладағы әдістер туралы және қылмыстық құқық нормалардың сипаты туралы мәселені қайта қарауды талап етеді» [8,55 б.]. Осыған орай, авторлардың пікірінше қылмыстық заңнаманы жетілдіру мақсатында «себепті байланыс» санатын арнайы норма түрінде бекіту қажет. Себепті байланыс дегеніміз, жасалған іс-әрекет пен одан туындаған қоғамға қауіпті зардап арасын объективті түрде жалғасыратын байланыс болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деген санат жоқ. Қылмыстық кодекстегі бекітілген оның нысандары қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Авторлардың пікірі бойынша қолданыстағы қылмыстық заңнамаға қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деген норманы толықтырулар мен өзгертулер түрінде енгізу қажет. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі дегеніміз не? Қылмыстық жауапқа тартудың мерзімі ескірмеген немесе сотталғандықтан арылмаған немесе сотталғандығы жойылмаған жағдайда бір адамның екі немесе одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды істеуін қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі деп айтамыз.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі мынандай белгілермен сипатталады:

- бір адам екі немесе одан да көп әрқайсысы жеке-жеке құрам болып табылатын қылмыстық құқық бұзушылықты істеуі қажет;

- заңға сәйкес қылмыстық жауаптылықтың ескіру мерзімі өтіп кетпеуі тиіс, бұрын шығарылған үкімінің орындалу мерзімі өтіп кетпеуі қажет және кешірім немесе рақымшылық актілерімен адамның бұрын жасалған іс-әрекеттері үшін соттылығы жойылмауы керек;

- қылмыстың санаттарына байланысты қайталанудың орын алуы.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңы іс-әрекеттің құрылысына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің үш түрлі нысанын бөліп ажыратады: қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы (12-бап), қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы (13-бап), қылмыстардың қайталануы, қылмыстардың қауіпті қайталануы (14-бап). Қылмыс және қылмыстық теріс қылық өзара бірнеше рет жасалуды құрамайды».

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуының өзіне тән белгілері бар. Олар: бірінші және одан кейінгі қылмыстық құқық бұзушылықтарды істеуде уақыт жөнінен үзіліс болуы қажет; адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін сотталмауы қажет; адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмауы қажет. Егер адам бұрын жасаған қылмыстық құқық бұзушылығы үшін сотталған не заңда белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылған болса, қылмыстық құқық бұзушылық бірнеше рет жасалған деп танылмайды.

Қылмыстық теріс қылықтардың бірнеше рет жасалуы неғұрлым қатаң жазаға әкеп соғатын мән-жай ретінде көзделген жағдайларда, адамның

жасаған қылмыстық теріс қылықтары қылмыстық теріс қылықтарды бірнеше рет жасағаны үшін жаза көзделетін бабының тиісті бөлігі бойынша сараланады.

Сонымен қатар, қылмыстық құқы теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы жалпы және арнаулы болып екі түрге бөлінеді. Бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы қайталануы деп істелген қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілігінің мәні мен дәрежесіне қарамастан кез келген басқа бір қылмыстық құқық бұзушылықты қайталап жасаушылықты айтамыз.

Жалпы қайталану қылмыстық құқық бұзушылықты саралауға әсер етпейді, бірақ жаза тағайындалғанда жазаны ауырлататын мән-жай ретінде есепке алынуы мүмкін (ҚРҚК-н 54-бабының 1 бөлігі, 1) тармағы).

Бірнеше рет жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың арнаулы қайталануы дегеніміз, адамның біртектес немесе ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық іс-әрекетті тағы да жасауы болып табылады. Біртектес қылмыстық құқық бұзушылықтар дегеніміз, объективтік және субъективтік белгілері ұқсас, кінә нысанының бір түрі орын алатын, бір немесе бірнеше ұқсас объектіге қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды айтамыз. Мысалы, ұрлық және тонау. Ұқсас қылмыстық құқық бұзушылық дегеніміз, бір қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамына жататын қылмыстық құқық бұзушылықтың қайталанып істелуі. Мысалы, екі рет адам өлтіру.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің екінші нысаны – қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 13- бабының 1 бөлігіне сай: "Осы Кодекстің түрлі баптарында немесе баптарының бөліктерінде көзделген, адам солардың бірде-біреуі үшін сотталмаған немесе заңмен белгіленген негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған екі немесе одан да көп іс-әрекетті жасау, қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы деп танылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы кезінде адам, егер осы іс- әрекеттердің белгілері осы Кодекстің бір бабының немесе бабының бір бөлігінің неғұрлым қатаң жазаны көздейтін нормасында қамтылмаған болса, әрбір жасалған іс- әрекет үшін осы Кодекстің тиісті бабы немесе бабының бөлігі бойынша қылмыстық жауаптылықта болады.

Көрсетілген анықтамаға сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының мынандай белгілерін ажыратуға болады:

- кінәлі екі және одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауы қажет;

- кінәлімен жасалатын әрбір қылмыстық құқық бұзушылық, Қылмыстық кодекстің әр түрлі баптарымен саралануға жатады;

- адам өзінің істеген қылмыстық құқық бұзушылықтарының бірде біреуі үшін сотталмауы тиіс;

- кінәлі заңмен белгіленген негіздер бойынша (шын өкінуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату (65-бап); қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде қылмыстық жауаптылықтан босату (66-бап); процестік келісімнің талаптары орындалған кезде қылмыстық жауаптылықтан босату

(67-бап); татуласуыға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату (68-бап) және т.б. қылмыстық жауаптылықтан босатылмаған болуы керек.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығында, яғни адамның істеген әр түрлі қылмыстық құқық бұзушылығы мен одан туындаған зардаптың арасындағы көптік себепті байланыс міндетті түрде құқық қорғау органдарымен анықталуға жатады. Себепті байланыс, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы болып табылатын зардап тудырған қоғамға қауіпті әр түрлі іс-әрекет үшін қылмыстық жауаптылық негізі болып табылады.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының екі түрі ажыратылады: идеалды және нақты (реалды) [9,190 б.].

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінің соңғы түрі – қылмыстардың қайталануы, қылмыстардың қауіпті қайталануы (ҚРҚК 14-бап). Қылмыстардың қайталануы қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің ішіндегі ең қауіпті түрінің бірі. Өйткені, қасақана ауыр қылмыс істеп, ол үшін сотталып, өзіне ешқандай нәтиже шығармастан, қайтадан қасақана ауыр қылмыс істеу бүкіл қоғам қауымына, мемлекет және әрбір адамның жеке мүддесіне үлкен қауіп төндірітіні сөзсіз. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 14-бабының 1 бөлігіне сәйкес: «Егер адам бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға сотталған болса, осы адамның ауыр қылмыс жасауы қылмыстардың қайталануы деп танылады». Көрсетілген анықтамаға сай қылмыстардың қайталануының мынандай белгілері бар:

- кінәлінің екі және одан да көп қылмыстарды әр түрлі уақытта жасауы;
- кінәлінің бұрын ауыр қылмыс жасауы;
- кінәлінің ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыру жазасына сотталуы;
- кінәлінің сотталғандық атағының болуы шарт.

Қылмыстардың қайталануының құқықтық маңызы ең бастысы жазаны ауырлататын мән-жай есебінде қарастырылады.

Қылмыстардың қайталануы соттың мұндай адамдарға қатаңырақ жаза тағайындауына негіз береді және бұрын сотталғандығы бар адамдарға заң бойынша жазаны өтеу түзеу колониясының қатаң режимінде өтеуге тағайындалады.

Қылмыстың қайталануын таныған және оның түрін анықтаған кезде әрбір сотталушылардың бұрынғы соттылықтарына қатысты мән-жайларды мұқият анықтау қажет. Атап айтқанда: сотталушының қылмыс жасаған сәттегі жасын, бұрын сотты болған қылмыстардың санатын, сот үкімі бойынша белгіленген жаза түрін, үкім бойынша тағайындалған жазаның іс жүзінде өтелген-өтелмегенін, үкім бойынша тағайындалған жазаның басқа жазамен ауыстырылған-ауыстырылмағанын және сотталған адам неге байланысты, қашан және қандай негіздер бойынша жазаны өтеуден босатылғанын, бұрынғы соттылығы алынғанын немесе жойылғанын анықтау қажет.

Қылмыстардың қайталануында себепті байланыс орын алу үшін, қасақана ауыр қылмыс жасап бас бостандығынан айыруға сотталған адам, соттылығы жойылмастан жаңа ауыр қылмыс жасауы керек. Сонда әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында жеке себепті байланыс орын алады.

Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес, қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты қылмыстардың қайталануы: жай және қауіпті деп бөлінеді. Кейбір ғалымдар мысалы профессор А.Н.Ағыбаев қылмыстардың қайталануының өзге де түрлерін көрсетеді. Жалпы, арнаулы, күрделі, пенитенциарлық, қауіпті, аса қауіпті.

«Қоғамның, элитаның, қоғамдық сананың, салт-дәстүр және заңнаманың тарихи инерциясына қарамастан қоғам мен мемлекетте тәртіп орнату, шешуші реформаларды жүзеге асырып және оларды нақты іске асыру күшті мемлекетті құру қажеттілігіне алып келеді»[10, 7 б.]. Ал орнаған күшті мемлекеттегі қылмыстық заң ең алдымен адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғайды. Сондықтан да қылмыстық заңнаманы жетілдіру ең алдымен демократиялық қоғам мен құқықтық мемлекеттегі аталған құндылықтардың биік тұруына түрткі болады.

Қорытынды

Қорыта келгенде, қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігінде себепті байланыс міндетті түрде іс-әрекет пен қоғамға қауіпті зардап арасында анықталуға жатады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы мен қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығында екі және одан да көп себепті байланыс, яғни күрделі (көптік) себепті байланыс орын алса, қылмыстардың қайталануында жеке (бір) себепті байланыс болады. Көптік және жеке себепті байланыстарды дұрыс анықтау қылмыстық жауаптылықтың дұрыс шешілуіне бірден-бір негіз болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нуртаев Р.Т. О совершении действующего уголовного законодательства // Право и государство. - 2017. - № 1-2 (74-75). - С.119-129.
2. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: оқу құралы - Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 276 б.
3. Алауханов Е.О. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). Оқулық. Алматы: Қазақстан Республикасының Құқықтық сараптама және халықаралық ғылыми зерттеулер орталығы, 2009. - 456 б.
4. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекции - М.: Издательство БЕК, 1996. - 560 с.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (жүгіну уақыты 12.03.2021).
6. Уголовное право России. Общая часть: Учебник /Отв.ред. д.ю.н. Б.В. Здравомыслов. М.: Юристъ, 1996. - 512 с.
7. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 768

б.

8. Биебаева А.А. Поощрительные нормы в уголовном праве Республики Казахстан // Право и государство. - 2014. - №3 (64). - С. 55 - 57.

9. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. - Алматы: Жеті жарғы, 1998 - 288 с.

10. Ударцев С.Ф. Сильное государство: вопросы теории // Право и государство. - 2016. - №2 (71). - С. 6-14.

REFERENCES

1. Nurtaev R.T. O sovershenstvovanii dejstvuyushchego ugovnogo zakonodatel'stva // Pravo i gosudarstvo. - 2017. - № 1-2 (74-75). - S.119-129.

2. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. ZHalpy bəlim: оқу құралы - Алматы: Қазақ университети, 2016. - 276 б.

3. Alauhanov E.O. Қылмыстық құқық (zhalpy bəlim). Оқулық. Алматы: Қазақстан Respublikasynуң Құқықтық saraptaма zhəne halyқaralық ғылыми zertteuler ortalyғу, 2009. - 456 б.

4. Naumov A.V. Rossijskoe ugovnoe pravo. Obshchaya chast'. Kurs lekicii - M.: Izdatel'stvo BEK, 1996. - 560 s.

5. Қазақстан Respublikasynуң Қылмыстық kodeksi. Қазақстан Respublikasynуң Kodeksi 2014 zhyly 3 shildedegi №226-V ҚРЗ //URL: <http://adilet.zan.kz/rus>. (zhyginu uakyty 12.03.2021).

6. Ugolovnoe pravo Rossii. Obshchaya chast': Uchebnik /Otv.red. d.yu.n. B.V. Zdravomyslov. M.: YUrist", 1996. - 512 s.

7. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Respublikasynуң Қылмыстық kodeksine tysindirme. ZHalpy zhəne Erekshe bəlikter. Алматы: ZHeti zharғу, 2015. - 768 б.

8. Biebaeva A.A. Pooshchritel'nye normy v ugovnom prave Respubliki Kazahstan // Pravo i gosudarstvo. - 2014. - №3 (64). - S. 55 - 57.

9. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshchaya chast'. - Алматы: ZHeti zharғу, 1998 - 288 s.

10. Udarcев S.F. Sil'noe gosudarstvo: voprosy teorii // Pravo i gosudarstvo. - 2016. - №2 (71). - S. 6-14.

Аканова Г.К.

магистр юридических наук, доцент
gulzhan_akanova@mail.ru

*Костанайский социально-технический
университет имени академика З. Алдамжара,
110000 г. Костанай,
пр. Кобыланды Батыра, 27*

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ МНОЖЕСТВЕННОСТИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ПРИЧИННОЙ СВЯЗИ

Аннотация. В статье рассматриваются понятие и формы множественности уголовных правонарушений. Изучается взаимосвязь

множественности уголовных правонарушений и причинной связи. Анализируются проблемы установления причинной связи во множественных уголовных правонарушениях. Авторами предлагаются новые виды причинной связи при определениях множественных уголовных правонарушениях. В литературе уголовного права традиционно утверждается, что причинная связь имеет место только в составах материальных уголовных правонарушений. При этом установление причинно-следственной связи выявляется только в составах отдельных уголовных правонарушений. Исследование проблемы выявления причинной связи в иных институтах уголовного права почти отсутствует.

Поэтому проблема выявления причинно-следственных связей в институте множественности уголовных правонарушений является новым шагом в теории уголовного права. Авторы излагают свои взгляды по этому вопросу.

Одним из основных институтов общей части уголовного права является множественность уголовных правонарушений. Особое значение в уголовном праве имеет причинная связь при исследовании множественности уголовных правонарушений. Эта особенность проявляется в обязательности причинной связи. Правильное определение множественности уголовных правонарушений в уголовном праве, а также изучение соотношения множественности уголовных правонарушений и причинной связи несомненно повлияет на совершенствование уголовного законодательства.

Ключевые слова: *уголовное правонарушение, множественность уголовных правонарушений, неоднократность уголовных правонарушений, совокупность уголовных правонарушений, рецидив преступлений, опасный рецидив преступлений, причинная связь.*

Akanova G.K.

Master of Law, associate professor
gulzhan_akanova@mail.ru

*Kostanay Social-Technical University
named after Z.Aldamzhar,
110000 Kostanay, ave. Koblandy Batyr, 27*

PROBLEMS OF THE RATIO OF THE MULTIPLICITY OF CRIMINAL OFFENSES AND CAUSALITY

Annotation. *The article deals with the concept and forms of multiple criminal offenses. The relationship between the multiplicity of criminal offenses and the causal relationship is studied. The problems of establishing a causal relationship in multiple criminal offenses are analyzed. The authors propose new types of causal relationships in the definitions of multiple criminal offenses. In the literature of criminal law, it is traditionally stated that the causal relationship takes place only in the composition of material criminal offenses. At the same time,*

the establishment of a causal relationship is revealed only in the composition of individual criminal offenses. The study of the problem of identifying causal relationships in other institutions of criminal law is almost absent.

Therefore, the problem of identifying causal relationships in the institute of multiple criminal offenses is a new step in the theory of criminal law. The authors present their views on this issue.

One of the main institutions of the general part of criminal law is the multiplicity of criminal offenses. Of particular importance in criminal law is the causal relationship in the study of the multiplicity of criminal offenses. This feature is manifested in the mandatory causal relationship. The correct definition of the multiplicity of criminal offenses in criminal law, as well as the study of the ratio of the multiplicity of criminal offenses and the causal relationship will undoubtedly affect the improvement of criminal legislation.

Keywords: *criminal offense, plurality of criminal offenses, not momentariness of criminal offenses, set of criminal offenses, recurrence of crimes, dangerous recurrence of crimes, causal relationship.*